

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОРСЬКА ПРИГОДА» І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

При всякому обговоренні — науковому або практичному потрібно добре знати поняття, якими доводиться оперувати.

Оперувати єдиними визначеннями видів морських пригод означає досягати одноманітного розуміння усіма особами, залученими в знову виниклі або такі, що змінилися, правовідносини, суті і зміст цих пригод. Відсутність підстав для різного тлумачення того або іншого положення полегшує вирішення питань, що виникли внаслідок морських пригод [1, 12].

Слід констатувати відсутність сьогодні єдиного поняття «морська пригода», виробленого юридичною теорією і, як наслідок, сприйнятого на законодавчому рівні міжнародним співтовариством.

Розуміючи значення цього поняття, учені давно намагаються сформулювати визначення «морської пригоди» (см, напр., І. Бухановський, Є. Мєлєхов, О. Сидоренко, А. Петраков, І. Шалаєва та ін.). Проте кількість невирішених питань, що виникають внаслідок морських пригод, дозволяє зробити висновок про відсутність згоди і єдиного розуміння у сфері цих правовідносин.

Єдині визначення понять дозволили б створити уніфіковану систему класифікації морських пригод, накопичення і узагальнення матеріалів для розробки заходів по запобіганню аварійності на морському флоті, ведення оптимальної статистики як самих видів пригод, так і їх причин і наслідків.

У правовій науці все більша увага приділяється поняттям, їх ролі в розвитку науки, у вдосконаленні законодавства, значенню для практичної діяльності. Загальновизнаним є положення про те, що поняття повинні відбивати суть явища, що без чіткого визначення і строгого формулювання найважливіших понять не можна уявити суть відповідних правовідносин. Відсутність визначень понять або їх нечіткість і неповне формулювання негативно відбивається і на практичному вирішенні питань, не дозволяє досягати істини в даній справі.

Терміном називається слово або словосполучення, що точно означає певне поняття, вживане в науці, мистецтві, виробництві. Термінологія служить засобом вираження системи, що історично склалася, понять, що відбивають предмети і явища реального світу. Відповідність між поняттями і термінами, що означають їх, встановлюється визначеннями.

Строга, несуперечлива, науково обґрунтована система термінів потрібна в кожній галузі діяльності людини. У сфері торговельного мореплавання значення єдиної термінології посилюється необхідністю її міжнародного визнання і застосування [2, 15].

Розглядаючи поняття «морська пригода» в термінологічному аспекті, необхідно визнати, що єдиних термінів правового інституту морських пригод, як в міжнародному морському праві, так і в національних законодавствах, сьогодні не існує.

У міжнародних договорах з питань торговельного мореплавання як родовий термін застосовуються, наприклад, терміни:

аварія, морська аварія — Міжнародна конвенція відносно втручання у відкритому морі у випадках аварій, що призводять до забруднення нафтою, Брюссель, 29 листопада 1969 р.;

– інцидент — Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за збиток від забруднення нафтою, Брюссель, 29 листопада 1969 р.;

– аварія — Міжнародна концепція по охороні людського життя на морі, Лондон, 1 листопада 1974 р.;

– пригода, морська аварія — Конвенція ООН по морському праву, Монтегобей, 10 грудня 1982 р.;

– пригода — Конвенція про обмеження відповідальності по морських вимогах, Лондон, 19 листопада 1976 р., з поправками 1996 р.;

– морська аварія, інцидент, серйозна аварія — Кодекс по розслідуванню морських аварій і інцидентів, ІМО, 1997 р. тощо.

Родовий термін, що визначає морські пригоди, різноманітний і в національних законодавствах:

– пригода — англійський Закон про торговельне судноплавство 1958 р. (ст. 2, 6, 8);

– пригода, нещасний випадок — норвезький Морський торговельний кодекс 1893 р. (ст. 321, 325);

– морська пригода — польський Закон про морські палати 1961 р. (ст. 1, 2, 21 та ін.);

– пригода — французький Закон про пригоди на морі № 67-545 1967 р. і Декрет про пригоди на морі № 68-65 1968 р. [3, 15–16].

У Кодексі торговельного мореплавання України 1995 р. як родові терміни фігурують: морська пригода (ст. 15), аварія (ст. ст. 114, 130), катастрофа (ст. ст. 120, 130), пригода.

Як бачимо, найширше застосовним в національних законодавствах родовим терміном є термін «пригода». Пригоди, проте, можуть бути на різних видах транспорту. Тому для досягнення граничної точності в термін необхідно внести визначення «морське».

Таким чином, родовим терміном, що встановлює істотні риси визначуваної пригоди, при якій виробляється відмінність цієї пригоди від інших схожих явищ, має бути термін «морська пригода».

Найчастіше в міжнародному торговельному мореплаванні відбуваються такі морські пригоди, як зіткнення судна, посадка судна на мілину, пожежа на судні, вибух на судні, ушкодження судових механізмів, ушкодження судна силами стихії, ушкодження судном гідротехнічних споруд і засобів навігаційного устаткування, лихо судна. Саме ці види морських пригод покладені в основу статистики, що здійснюється різними організаціями на морському флоті, зокрема асоціацією страховиків Ліверпуля [4, 11–14].

Приватні «аварійні» терміни застосовуються в багатьох міжнародних договорах і угодах стосовно предмета регулювання цих договорів. Так, в Конвенції

по охороні підводних телеграфних кабелів 1884 р. фігурують терміни «розрив підводного кабелю», «ушкодження підводного кабелю»; у Конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973 р. — «забруднення моря», «витік нафти»; у Конвенції для об'єднання деяких правил відносно зіткнення суден 1910 р. — «зіткнення судна» і так далі

У міжнародному морському праві немає якого-небудь документа, договору, постанови або Рекомендації ІМО, в якому були б перераховані основні види морських пригод. Лише у Братиславських угодах 1955 р. у зв'язку з визначенням умов, при яких судну здійснюється допомога, наводиться перелік деяких видів морських пригод: зіткнення суден, посадка на мілину, пожежа на судні, поява на судні значної водотічності, втрата судном здатності маневрувати, втрата судном здатності самостійно пересуватися [5, 32].

У національних законодавчих актах застосовуються аналогічні терміни, що визначають морські пригоди, проте переліки їх неоднакові. Так, наприклад, в англійському Законі про торговельне мореплавання 1894 р. використано тільки три терміни: зіткнення судна, посадка судна на мілину, пожежа на судні [6]; у французькому Декреті від 19 березня 1927 р. «Про розслідування корабельних аварій, зіткнень і інших пригод» — зіткнення, посадка на мілину; у польському Морському кодексі 1961 р. — зіткнення, посадка на мілину, пожежа на судні [7] і так далі.

В українських нормативних актах, регулюючих торговельне мореплавання взагалі або спеціальні питання, що стосуються морських пригод, застосовуються такі окремі терміни: в КТМ України — загибель судна, зіткнення, посадка на мілину, рятування, ушкодження здоров'я, смерть, забруднення довкілля та ін.; в Інструкції про порядок оформлення аварій суден 1973 р. — зіткнення, посадка на мілину, ушкодження суднами портових і гідротехнічних споруд, ушкодження засобів навігаційного устаткування, ушкодження підводних кабелів; у Положенні про порядок огляду суден у зв'язку з аварійними випадками — пожежі, вибухи; у Правилах страхування суден — зіткнення суден між собою, посадка судна на мілину, зіткнення суден з підводними предметами, зіткнення суден з плавучими предметами, пожежа на борту судна, вибух на борту судна; в Інструкції по оформленню і обліку аварійних випадків зіткнення, посадка на мілину, навалювання, ушкодження засобів навігаційного обгороджування, лихо судна, ушкодження корпусу судна, ушкодження головних двигунів, ушкодження вало-винтового комплексу, ушкодження допоміжних механізмів, ушкодження суднових пристроїв [8, 281–285; 9, 176–185].

Узагальнюючи практику застосування термінів у міжнародному морському праві, в законодавствах зарубіжних країн, у вітчизняних нормативних актах, можна вважати, що основними окремими термінами морських пригод, а отже, і їх основними видами є: смерть людини, ушкодження здоров'я людини, зіткнення судна, посадка судна на мілину, пожежа на судні, вибух на судні, лихо судна, ушкодження судном гідротехнічних споруд, ушкодження судном засобів навігаційного устаткування, ушкодження суднових механізмів, забруднення довкілля та ін.

Вимагає впорядкування і система визначень видів морських пригод. Про основні види морських пригод і їх дефінієндах вище вже говорилося. Зупинимось на дефінієндах деяких з них.

Необхідно констатувати, що нині єдиних і повних дефінієнсів окремих термінів морських пригод ні в міжнародному морському праві, ні в національних законодавствах немає. У міжнародних договорах, що стосуються в тому або іншому аспекті морських пригод, застосовуються лише дефінієндами, що вказують на окремі морські пригоди, в переважаючій більшості випадків, що відповідають предмету регулювання цього договору. Їх дефінієнси не наводяться, не розкриваються внутрішні властивості і зв'язки, внутрішня природа елементів цих пригод.

Для того щоб встановити найбільш правильні і повні дефінієндами видів морських пригод, необхідно уявити, що ж розуміється під тим або іншим видом пригод. Нині зміст морської пригоди не завжди враховується при встановленні дефінієндумів, через що наслідки морських пригод іноді видаються за самостійні види пригод, пригоди одного виду розділяються, виходячи з суб'єктивних, але ніяк не об'єктивних міркувань, на декілька різних по назві видів. Усе це відбувається внаслідок відсутності в праві — міжнародному і національному чітких уніфікованих визначень видів морських пригод.

Фактичний склад будь-якої морської пригоди однією дефініцією, природно, не визначається. Повне уявлення про цю морську подію можливо тільки при наявності відомостей про його причини, обставини і наслідки. Зміст і характер вказаних елементів фактичного складу морської пригоди визначає зміст і характер необхідних дій для його аналізу. Визначення морської пригоди, проте, служить початковим чинником для вирішення виниклих організаційних, технічних і правових проблем. Для встановлення, наприклад, предмета доведення морської пригоди, підбору відповідних нормативних актів, напряду інформації відповідним органам тощо необхідно виходити з виду пригоди.

У міжнародному праві до недавнього часу визначення поняття «морська пригода» не було. Вперше в Конвенції про право втручання 1969 р. встановлено, що «морська аварія» означає зіткнення суден, посадку на мілину або інший морський інцидент або іншу пригоду на борту судна або поза ним, в результаті якого заподіюється матеріальний збиток судну або вантажу» (ст. 2).

Інших визначень морської пригоди в міжнародному праві немає.

У Конвенції про цивільну відповідальність 1969 р. стосовно предмета регулювання встановлено, що «інцидент» означає будь-яку подію або ряд пригод одного і того ж походження, результатом яких є збиток від забруднення» (ст. 1). Міжнародна конвенція про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії 1960 р. визначає ядерний інцидент у вигляді «будь-якої пригоди або серії пригод одного й того ж походження» (ст. 1). У цих визначеннях убачається швидше технічний підхід до визначення інциденту, ніж правовий аналіз застосовуваного терміна.

З відомих зарубіжних нормативних актів визначення морської пригоди містить лише польський Закон про морські палати 1961 р.: «Морськими при-

годами в сенсі даного закону є пригоди, які викликані плаванням суден або яким піддаються судна на морі або у водах, що мають вихід в море і відвідуваних морськими судами, а також випадки спричинення тяжких тілесних ушкоджень, розлади здоров'я або смерті людини у зв'язку з роботою на судні або роботою механізмів цього судна» (ст. 1.2).

У Стандартній формі арбітражної угоди Ллойда у випадках зіткнення наводиться тлумачення предмета угоди: «...вираження “зіткнення або пригода” повинні включати будь-яку аварію, впливаючу з судноводіння або керування судном або кораблем, при якому сталися ушкодження або загибель будь-якого судна або корабля, або іншого плавучого засобу, дока, портової споруди, верфі, пристані, пірсу, понтона, причалу, товарів на березі або іншого якого-небудь майна, крім випадків, коли така аварія спричиняє загибель або ушкодження вантажу, відносно якого власники вказаного вантажу домагаються відшкодування збитків від судна, що перевозило, або його власників» (п. 7) [10, 72–75].

Визначення, що міститься в Угоді Ллойда, більш повно, чим в Конвенції про право втручання 1969 р., яке виходить з наявності тільки матеріального збитку. Законодавства вказаних країн вносять у визначення даного поняття не лише матеріальний, але і соціальний елемент, завдяки чому воно придбаває велику точність.

У вітчизняних нормативних актах визначення досліджуваного поняття немає. У довідковій літературі терміну «аварія», що приймається як родове, дається різне тлумачення:

БРЕ трактує поняття «аварія» як «несподіваний вихід із ладу машини, транспортного засобу, літального апарату, тобто їх ушкодження» [11, 61];

Тлумачний словник російської мови Д. Н. Ушакова 1934 р. визначає «аварію» як «ушкодження судна, вагону, літака в дорозі або в місці стоянки»;

Енциклопедичний словник 1963 р. визначає поняття «аварія» як «несподіваний вихід з ладу машини, судна, літака і так далі, їх ушкодження, крах» тощо.

За наявності вказаних відмінностей у визначеннях, сформульованих у нормативних актах і довідкових виданнях, не є дивним різнобій у визначеннях, що наводяться в спеціальній літературі.

«Транспортна пригода — це певна пригода з судном, плавзасобом, гідротехнічною або іншою спорудою, результатом якої є порушення транспортного процесу або нанесення збитку людям, судну, вантажу, спорудженням», — вважає І. Л. Щепетов [12, 185].

В. П. Андреев стверджує, що «загибеллю або ушкодженням судна в морі завжди є надзвичайна пригода. Такою подією слід вважати стихійне лихо (наприклад, циклон, шторм), нещасний випадок на судні (пожежа, вибух), аварію з судном (зіткнення з іншими об'єктами, ушкодження об скелі, рифи і так далі), а також інші випадковості або так звані ризики мореплавання» [13, 3].

В. Ф. Мелехов пише, що «під аварією розуміється пригода з судном, що спричинила за собою нещасні випадки з людьми або майновий збиток» [4, 11 14].

Л. О. Петраков використовує як родовий термін «аварія» [14, 3–8].

І. Бухановський, викладаючи матеріал про вплив автоматизації судноводіння на безпеку мореплавання, родово значення надає терміну «аварійна подія» [15, 22].

Найбільш правильним, на наш погляд, є твердження В. Серкова і Р. Соркіна про те, що «поняття «морська пригода» включає усі види аварійних і неаварійних випадків, що викликають матеріальні збитки, порушення прав і нанесення збитку інтересам фізичних і юридичних осіб» [16, 92–95].

Таким чином, наведений короткий огляд деяких міжнародних договорів, нормативних актів низки зарубіжних країн, вітчизняного законодавства, літературних, довідкових, інформаційних джерел дозволяє стверджувати, що в даний час немає єдиного визначення поняття морської пригоди, що під морською пригодою в різних країнах розуміється різний комплекс фактичних обставин. Це становище не сприяє одноманітному уявленню про ті процесуальні дії, які необхідно робити при настанні юридичного факту, що утворює фактичний склад морської пригоди.

Звичайно, що вирішальним для даної проблеми є не питання юридичної термінології, а відносини, що виникають при морських пригодах, проте і єдине поняття, єдина класифікація має важливе значення. Інакше створюється парадоксальна ситуація, при якій однозначні положення отримують різну інтерпретацію в нормативних актах, в літературі, а потім і на практиці.

Уявляється необхідним сформулювати визначення морської пригоди, при якій термін «морська пригода» був би дійсно родовим терміном і яка була б прийнятною для усіх. Автор не претендує на безперечність пропонованого визначення, проте вважає, що воно зробить позитивний вплив на регламентацію питань аварійного характеру, хоч би вже тим, що в нормативних актах не фігуруватимуть різноманітні терміни, що означають одну і ту ж подію.

Морська пригода — це юридичний факт аварійного або неаварійного характеру, що порушив звичайний порядок на борту судна або поза ним під час плавання або на стоянці, в результаті якого кому-небудь причинено особисту шкоду або матеріальний збиток і який через закон або міжнародний договір викликає наслідки, тобто призводить до виникнення, зміни або припинення правовідносин.

Література

1. Саммерскилл М. Сталийное время / М. Саммерскилл. — М., 1971.
2. Сидоренко А. В. О совершенствовании морской аварийной терминологии / А. В. Сидоренко, И. Л. Шалаева. — В/О «Мортехинформреклама», Дсп. 06.02.87 г., № 5-4/ 114.
3. Сидоренко А. В. Чрезвычайные морские происшествия / А. В. Сидоренко. — О. : Латстар, 2001. — 400 с.
4. Мелехов Е. Ф. Основные принципы расследования аварий, установленные законодательствами различных государств // Вопросы правового регулирования мореплавания и промысла. — Ленинград, 1974. — Вып. 4. — С. 11–14.
5. Соглашения между дунайскими пароходствами об общих условиях перевозки грузов, о единых тарифах и буксировке, оказании помощи судам при авариях. — М., 1961. — 72 с.
6. Английский Закон о торговом мореплавании от 25 августа 1894 г. — С.Пб., 1903.
7. Морское право и практика. — Ленинград, 1962. — Вып. 82. — С. 32–72; Вып. 86. — С. 24–42.

8. Сборник нормативных актов по морскому транспорту. — М., 1968. — С. 281–285.
9. Сборник организационно-распорядительных документов для инспекции портового надзора. — М., 1980. — С. 176–185.
10. Стандартная форма арбитражного соглашения Ллойда в случаях столкновения // Морской арбитраж в Англии / Л. М. Егоров. — М., 1963. — С. 72–75.
11. Большая советская энциклопедия. Т. 1. — М., 1941. — С. 61.
12. Ольшамовский С. Б. Организация безопасности плавания судов / С. Б. Ольшамовский, Д. К. Земляновский, И. А. Щепетов. — М., 1972. — С. 185.
13. Андреев В. П. Соглашения СССР по региональному сотрудничеству в области поиска и спасания на море // Международное сотрудничество в области морского судоходства. — М.: ЦВНТИ ММФ, 1972. — Вып. 4/19. — С. 3.
14. Пстраков А. А. Анализ пожаров на морских судах при перевозке опасных грузов // Морские перевозки опасных грузов. — М.: ЦВНТИ ММФ, 1970. — Вып. 4. — С. 3–8.
15. Бухановский И. Автоматизация судовождения и безопасность мореплавания // Морской флот. — 1964. — № 10. — С. 22.
16. Серков В. Морской протест / В. Серков, Р. Сорокин // Морской сборник. — 1974. — № 8. — С. 92–95.

Анотація

Чухрай Т. Р. Визначення поняття «морська пригода» і його значення. — Стаття.

Робиться спроба виробити шляхом аналізу існуючих на національному законодавчому та міжнародному рівнях термінів, що застосовуються до визначення морської пригоди, єдиного визначення цього поняття, що дозволило б створити уніфіковану систему класифікації морських пригод, накопичення і узагальнення матеріалів для розробки заходів по запобіганню аварійності на морському флоті, ведення оптимальної статистики як самих видів пригод, так і їх причин і наслідків.

Ключові слова: море, морська пригода, аварія, судно, ушкодження, зіткнення, страхування, мореплавання, рятування, міжнародний.

Аннотация

Чухрай Т. Р. Определение понятия «морское происшествие» и его значение. — Статья.

Делается попытка произвести путем анализа существующих на национальном законодательном и международном уровнях терминов, которые применяются к определению морского происшествия, единого определения этого понятия, которое позволило бы создать унифицированную систему классификации морских происшествий, накопления и обобщения материалов для разработки мероприятий по предотвращению аварийности на морском флоте, ведения оптимальной статистики как самих видов происшествий, так и их причин и следствий.

Ключевые слова: море, морское происшествие, авария, судно, повреждение, столкновение, страхование, мореплавание, спасание, международный.

Summary

Chuhrai T. R. Concept Definition «a Sea Adventure» and Its Meaning. — Article.

Given it a shot to produce by the analysis of existing on national and international legislative levels of terms, which are used to determination of «marine adventure» of only determination of this concept, which would allow to create the compatible system of classification of marine adventures, accumulation and generalization of materials for development of measures on prevention of accident rate on a navy, conduct of optimal statistics of both types of adventures and their causes and effects.

Keywords: sea, marine accident, failure, ship, damage, collision, insurance, scagoing, rescuing, international.